

Juris Pavlovičs. *Padomju Latvijas ikdiena: Mūsu vienīgā vakardiena.*
Rīga: Jumava, 2012. 142 lpp.
ISBN 978-9934-11-211-9

Vēsturnieku publikācijas par padomju perioda sociālo vēsturi Latvijā parādās visai reti. Tas neapšaubāmi apgrūtina profesionālā diskursa veidošanos par šo tēmu. Tādējādi lasītājiem nereti atliek paļauties tikai uz biogrāfisko literatūru vai izteikti komerciāliem nolūkiem radītu publicistiku. 2012. gadā apgāda “Jumava” izdotā Jura Pavloviča grāmata “Padomju Latvijas ikdiena” ir mēģinājums aizpildīt šo tukšumu, aprakstot un izskaidrojot

Padomju Latvijas sabiedrības sadzīvi un sociālekonomiskos apstākļus, kādos tā veidojās.

Grāmata nav veidota kā akadēmisks izdevums – tai nav recenzentu, tekstā minētajiem faktiem netiek norādīti informācijas avoti, kā arī nav dots bibliogrāfiskais rādītājs. Līdz ar to runa ir par populārzinātnisku vēstures literatūru, kaut gan autora paustie vērtējumi brīžiem liecina arī par pretenzijām polemizēt ar akadēmisko vēsturnieku pieeju padomju periodam Latvijas vēsturē. Grāmata ir strukturēta hronoloģiski, sadalot padomju laiku četrās desmitgadēs. Autors necenšas izklāstīt savus argumentus par labu šādai struktūrai, lai gan par to var rasties zināmi jautājumi, īpaši par t.s. Brežņeva laika *saskaldīšanu* (1965–1975 un 1975–1985). Tāpat grāmatas ievaddaļā autors nepaskaidro, kas īsti tiek saprasts ar jēdzienu “ikdienas dzīve”, vien dod mājienu, ka ikdienas dzīve veidojās sazobē ar padomju “sadales ekonomikas pastāvēšanu” (8. lpp.). Kaut gan kopumā Pavlovičs padomju ikdienas dzīvi ievieto daudz plašākā nozīmju laukā, tomēr viņa spriedumos iezogas šāds *ekonomiskais redukcionisms*. Piemēram, ASV ražojuma lietu kultu padomju sabiedrībā autors saista tikai ar produkcijas augsto kvalitāti (73. lpp.), nevis Rietumu *per se* simbolisko nozīmi padomju cilvēka apziņā. Savukārt latviešu attiecības ar trimdu tiek uztvertas tikai klaji utilitārā kontekstā, jo “emigranti dzimtenē tika gaidīti nevis kā radi, bet kā piedeva paciņām” (90. lpp.).

Labas populārzinātniskas vēstures grāmatas nerakstītā vienošanās ar lasītāju paredz raita un nespeciālistam saprotama naratīva veidošanu, taču grāmatas “Padomju Latvijas ikdiena” vēstījums daudzviet ir smagnējs. Tās lielā mērā ir sekas autora izvēlētajam tekstveides paņēmienam – katras

desmitgades ietvaros savirknēt faktus un statistikas datus, nesniedzot tiem dziļāku skaidrojumu. Respektīvi, Pavlovičs nav pievērsis lielu uzmanību *sauso datu* kontekstualizēšanai, parādot to nozīmi konkrētā laikmeta ietvaros vai atsedzot to kopsakaru ar kultūrsociāliem procesiem. Sevišķi nomācoši šķiet pārlietu detalizētie preču izcenojumu un profesiju atalgojuma raksturojumi. No pārskatāmības viedokļa daudzviet šādu datu ilustrēšanai labāk būtu bijis izmantot uzrunājošus infografiskus. Tāpat, stāstot par Padomju Latvijas ikdienas dzīvi, autors ir konsekventi izvairījies izmantot vēstures personāžu *balsis*. Uz grāmatas pēdējā vāka tiek arī uzsvērts, ka “grāmatā nav nevienas darbojošās personas – tās vienīgais varonis ir laikmets”. Tomēr var jautāt: cik pamatota ir šāda pieeja, īpaši populārzinātniskajā žanrā? Neieskicējot spilgtu Latvijas cilvēku lomu sociālajā vēsturē, Pavlovičs padomju ikdienu ir padarījis par abstraktu pašorganizējošos sistēmu un atņēmis tai individuālās rīcībspējas dimensiju, rādot padomju cilvēkus kā pasīvu un ar iniciatīvu neapveltītu masu, nevis radošus un pragmatiski noskaņotus indivīdus, īpaši t. s. vēlinā sociālisma periodā. Cilvēkus mēs faktiski varam ieraudzīt tikai bagātīgajā vizuālajā materiālā, kas ataino Padomju Latvijas ikdienas notikumus un tai raksturīgās prakses kāzās, skolas gaitās, ceļojumos.

Ja pievērsamies grāmatas konceptuālajam līmenim, arī tajā parādās virkne neizprotamu lietu. Autors daudzviet pārsteidz ar nepamatotiem un sasteigtiem spriedumiem. Piemēram, 1949. gada 25. marta deportācijas Pavlovičs pasniedz kā parastu policejisku operāciju ar mērķi kontrolēt par neuzticamām uzskatītas personas (33. lpp.). Deportācijas normalizējošais vērtējums ir balstīts uzskatā, ka šādas operācijas bija sava laika vispārēja prakse. Pat ja pieņem šādu visnotaļ dīvainu premisu, nav saprotams, kādu motīvu vadīts autors padomju deportācijas ir izvēlējis aplūkot pēc 40. gadu standartiem, lai gan citviet viņa spriedumi izriet no šodienas priekšstatiem par normalitāti. Šādā veidā Pavlovičs, manuprāt, sper soli pretim deportāciju un netieši arī citu noziegumu pret cilvēci, t. sk. holokausta, trivializēšanai.

Nevar arī nepamanīt autora moralizējošo attieksmi pret padomju laika inteliģenci un tās pretnostatīšanu padomju *vienkāršajam* cilvēkam. Pavlovičs uzskata, ka tā 60. gadu latviešu radošā inteliģence, kas apmeklēja populāras Rīgas kafējnīcas un krogus, bija bezdarbīgi ļaudis un “viegla dzīves tīkotāji” (74. lpp.). Nespējot izskatīties turīgāki par strādniekiem sev līdzās, padomju inteliģenti izstrādāja “savus īpašus ģērbšanās, paradumu un interešu “uzvedības kodus”, kas novilkta grūti pārvaramu barjeru starp viņiem un pārējo pasauli” (101. lpp.). Bez tam 60. gados Latvijā neizveidojās tāda pati inteliģences paaudze kā Krievijā “šestdesatņiki” (74. lpp.), kas ir interesanta un diskutēšanas vērta tēze. Vienlaikus gan

grāmatā tiek uzsvērts inteliģences zemais atalgojumu iepretim citām (mazāk kvalificētām) profesionālajām grupām. Turklāt Pavloviča vērtējumā arī 60. gadu inteliģencē izplatītajai diskusijai starp “fiziķiem” un “liriķiem” bija ekonomisks pamats, jo “pēc būtības [tā] bija labi apmaksāto eksakto un tehnisko zinātnieku pārākuma demonstrācija, nostādot sevi augstāk par trūcīgajiem humanitāro profesiju kolēģiem” (68. lpp.). Autors acīmredzot ignorē šī jautājuma paradigmātisko nozīmi, kuru kodolīgi ir aprakstījuši publicisti Pjotrs Vails un Aleksandrs Geniss, proti, “fiziķi” jeb zinātnieki pirmām kārtām iemiesoja 60. gadu cilvēka ideāltipu, nevis labi pelnošo inteliģences daļu.¹ Taču, kopumā ņemot, no grāmatas tā arī netop skaidrs, vai latviešu inteliģence padomju režīmā bija reāla sociālo pārmaiņu veidotāja vai arī neliela, materiāli nomocīta izglītotu cilvēku grupa bez jebkādas ietekmes uz padomju ikdienu.

Dziļāku pārdomu vērts ir autora piedāvājums pārinterpretēt t. s. Brežņeva laiku, pārliekot akcentus no ierastā uzskata par stagnācijas periodu uz krietni pozitīvāko novērtējumu, ka tie bija labākie gadi latviešu tautas pastāvēšanas vēsturē. Šādus pārinterpretācijas signālus esmu jau arī agrāk pamanījis, analizējot pēcpadomju latviešu memuārliteratūru un sabiedrisko domu, kurā pozitīvā vai neitrālā attieksme pret padomju periodu balstās 60. un 70. gadu pieredzē. Savu tēzi par *zelta laikmetu* Pavlovičs cenšas pierādīt ar iedzīvotāju ienākumu līmeņa un pirkjspējas pieaugumu un ar vispārējo patēriņcības kultūras uzplaukumu. Tomēr šis pamatojums nav visai pārliecinošs, un patiesībā atlasītie fakti vietumis nonāk pretrunā ar autora labvēlīgo skatījumu. Piemēram, viņš atzīst, ka straujā dzīves līmeņa celšanās audzēja arī inflāciju (93. lpp.), kā rezultātā 1985. gadā trešdaļa strādājošo joprojām pelnīja mazāk par 125 rubļiem, lai gan minimāli komfortabla dzīvesveida uzturēšanai bija nepieciešami 247 rubļi (138. lpp.). Turklāt no Brežņeva laika visvairāk ieguva neoficiālo ekonomisko attiecību (blats, nedeklarēti darījumi) dalībnieki, kas savā būtībā parāda oficiālās sistēmas nespēju funkcionēt. Autors arī norāda, ka Brežņeva laikā “Latvijas iedzīvotājs drīkstēja runāt un darīt jebko, kas neizskatījās pēc pretvalstiskas sazvērestības, – publiski lādēt komunistus, skaļi stāstīt anekdotes par valsts vadītājiem un pat izkliegt divdomīgus lozungus, ja vien brēcējs nestāvēja tieši blakus varas pārstāvjiem” (81. lpp.). Šāds pārspilējums veido maldīgu priekšstatu, ka Brežņeva laikā cenzūra faktiski nepastāvēja un publiskā telpa lielā mērā bija brīva no ideoloģiskajiem žņaugiem, cilvēki varēja brīvi lasīt pasaules presi un klausīties, teiksim, BBC, un čekas ziņotāju sistēma, kas palīdzēja kontrolēt

¹ Sk.: Petr Vail', Aleksandr Genis (2001). *60-e. Mir sovetskogo cheloveka*. Izd. 3-e. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, s. 100–106.

pretpadomju uzskatu veidošanos, bija tikai butaforija. Tāpat pārspīlētas šķiet autora aplēses, ka deviņiem no desmit cilvēkiem, kas Brežņeva laikā lika svecītes pie Čakstes, Baloža un Meierovica atdusas vietām, “bija visai aptuvenus priekšstats, kas ir šie pagātnes valstsvīri un ko viņi paši tur meklē” (91. lpp.). Protams, precīzi noteikt cilvēku informētību un to, ko īsti cilvēki toreiz domāja, nav iespējams. Taču, sociālpsiholoģiski raugoties, indivīda motivācija rīkoties pretpadomiski un riskēt ar savu turpmāko karjeru visdrīzāk balstījās zināšanās par starpkaru Latviju. Respektīvi, runa vispirms ir par informētu, nevis impulsīvu rīcību, jo pretējā gadījumā grūti iedomāties jebkādu ticamu iemeslu, kādēļ gan lai absolūtais vairums cilvēku, kā to apgalvo autors, bez jebkādam zināšanām par konkrētām vēsturiskām personībām vēlētos paslepus nolikt svecītes pie viņu kapa. Rezumējot – tas, kā autors izvēlas atainot Brežņeva laiku, liek jautāt par kopējo labumu un tā dažādajām dimensijām. Proti, ja ekonomiskās attīstības dimensijā ir novērojami nosacīti sasniegumi un ieguvumi, bet izpausmes, dzīvesveida un pārvietošanās brīvība jo-projām ir būtiski ierobežota, vai tas ir pietiekams pamats, lai Brežņeva laiku uzskatītu par labākajiem gadiem latviešu tautas pastāvēšanas vēsturē?

Centieni grāmatā izvairīties no kategoriski negatīva vai pozitīva padomju laika vērtējuma, protams, pelna atzinību, jo tas paver iespējas ielūkoties dziļāk Padomju Latvijas ikdienā, īpaši pēc Staļina nāves. Šajā ziņā Pavloviča darbs ir uzlūkojams kā mēģinājums Latvijas vēsturnieku diskursā iedzīvināt alternatīvu padomju laika reprezentāciju. Tomēr, kā redzams, ar vēlmi paplašināt padomju laika nozīmju lauku vēl nepietiek, jo jauna ceļu gājējiem tik tiešām ir arī nepieciešams parādīt padomju ikdienas sarežģītību, kura veidojas mijiedarbībā starp aizgājušā laika privāto, kopienas un institucionālo līmeni. Šīs grāmatas autoram tas diemžēl nav izdevies, tādēļ darbs paliek iesprostots šaurā konceptuālajā ietvarā, vulgārsocioloģiskos spriedumos un iekšējās pretrunās.

Mārtiņš Kaprāns

* * *

Jura Pavloviča grāmata “Padomju Latvijas ikdienas” tiek reprezentēta kā darbs “ikdienas vēsturē”. Autors arī atzīmējis, ka darbs ir tikai populārzinātnisks pieejamo faktu apkopojums un “nepretendē uz lielo zinātnes celmu laušanu”, norādot, ka tas “būtu jāņem vērā arī pārlieku centīgiem kritiķiem” (5. lpp.). Tas, protams, atturēja no refleksijām par šo darbu. Neizpratni, vismaz man, radīja šī iepriekšējā uzstādījuma atsaukums un